

СУТЬ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Уточнено сутність аграрного підприємництва як форми підприємницької діяльності. Досліджено особливості прояву системних закономірностей в агробізнесі. Розглянуто основні передумови розвитку аграрного підприємництва в країні. Вказано, що розвиток аграрного підприємництва залежить від системної дії внутрішніх, міжгалузевих та зовнішніх факторів. Доведено, що розвиток підприємництва має базуватися на програмах, що мають соціоекономічну спрямованість. Розробка таких програм обумовлює необхідність формування моделі, що дозволяє врахувати вплив основних параметрів господарської діяльності на соціально-економічну ефективність.

Ключові слова: аграрне підприємництво, агробізнес, аграрний сектор, передумови, фактори, інтеграція, диверсифікація, агропромисловий комплекс.

Постановка проблеми. Перехід до ринкової економіки в Україні загострив проблеми, пов'язані з соціально-економічним розвитком села. Процес формування ринкових відносин в аграрному секторі відбувався в дуже складних економічних умовах, що характеризувалися розривами господарських зв'язків і всеохоплюючими кризовими явищами в економіці, зниженням зайнятості та рівня зарплати працівників сільського господарства. Вирішення проблем розвитку аграрного сектору в Україні пов'язане з пошуком шляхів підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та розвитком аграрного підприємництва.

Необхідність перетворень в аграрному секторі зумовлена тим, що сформовані протягом декількох десятиріч форми господарювання у сільському господарстві виявились малоефективними, не здатними забезпечити стимули працівників до підвищення продуктивності праці, розвиток продуктивних сил в цій галузі, їх раціональне використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним організаційно-економічним аспектам реформування сільського господарства та розвитку аграрного підприємництва та агробізнесу присвячені роботи таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як Дж. Девіс, Р. Голдберг, Дж. Сакс, Л. Шелман, М. Малік, Ю. Губені, М. Ільчук, О. Попова, П. Саблук та ін.

Відзначаючи важливість наукових досліджень, присвячених складним і багатогранним проблемам теорії, практики та аналізу соціально-економічної ефективності аграрного підприємництва, вважаємо, що не достатньо дослідженими залишились питання розробки комплексного підходу щодо формування конкурентних ринкових умов активізації агробізнесу в Україні.

Метою статті є розвиток теоретичних положень щодо формування соціально-економічних умов розвитку аграрного підприємництва.

Викладення основного матеріалу. В аграрному секторі економіки підприємництво відіграє провідну роль у соціально-економічному розвитку регіонів, вирішенні продовольчої проблеми і підвищенні добробуту і якості життя населення.

Підприємництво є своєрідним полісистемним утворенням з притаманною тільки йому специфічною структурою, складовими ланками якого виступають його функціональні підсистеми. Незважаючи на тісний взаємозв'язок і поєднання різних видів

підприємництва, пов'язаних із сільським господарством, необхідно розрізняти сільськогосподарське підприємництво, аграрне підприємництво та агробізнес.

Сільськогосподарське підприємництво пов'язане з організацією та управлінням сільськогосподарських підприємств. Останні є первинною організаційною народногосподарською ланкою, основою якої є професійно організований трудовий колектив, здатний за допомогою засобів виробництва, які знаходяться в його розпорядженні, виготовляти необхідну споживачам рослинницьку і тваринницьку продукцію відповідного призначення, профілю і асортименту. В умовах дефіциту ресурсів кожне сільськогосподарське підприємство повинно намагатись досягти максимального результату при мінімумі затрат з розрахунку на одиницю виготовленої продукції [4, 18].

«Аграрне підприємництво» є ширшим поняттям і включає, окрім сільського господарства, діяльність пов'язану зі зберіганням, обробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Дещо ширшим є поняття «агробізнес». Термін «агробізнес» вперше використаний американськими вченими Дж. Девісом та Р. Голдбергом для позначення нової форми організації сільського господарства. Вона полягала у формуванні нового типу партнерських відносин між фермерами, постачальниками, переробниками і продавцями сільськогосподарської продукції [8].

Ю. Губені зазначає, що агробізнес «включає в себе основні традиційні елементи АПК, однак передбачає абсолютно новий тип їх взаємовідносин» [2, 265]. Таким чином, агробізнес включає відносини між такими галузями: сільським господарством; харчовою та переробною промисловістю; виробничим, фінансовим та маркетинговим забезпеченням сільського господарства; виробництвом засобів виробництва для сільського господарства; сервісним обслуговування підприємств АПК.

Такий підхід до визначення агробізнесу дозволяє розглядати його не тільки як тип підприємництва в АПК, але і як основу для розвитку інших видів виробництва та послуг у сільській місцевості, що виконують взаємодоповнюючі функції на основі комплексного використання ресурсів території.

Підприємництво як явище господарського життя завжди розвивається у певному соціально-економічному та історичному середовищі. Саме тому для його безперервного відтворення необхідні певні передумови. Можна виділити чотири групи передумов:

– правові передумови, які ґрунтуються на системі нормативно-правових актів розроблених у країні. Для всіх учасників мають бути створені однакові «правила гри», тобто однакові права і повна економічна свобода, не допущення втручання органів державного управління у господарську діяльність будь-якого суб'єкта за винятком законодавчо обумовлених випадків. В Україні аграрне підприємництво регулюється згідно з нормами Господарського кодексу України, Податкового кодексу України, Закону «Про фермерське господарство», Закону «Про державну підтримку сільського господарства України» та ін.;

– економічні передумови, які полягають у формуванні умов рівності форм власності, економічної свободи і рівноправності всіх суб'єктів господарської діяльності. Створення економічних передумов для розвитку аграрного підприємництва в нашій країні пов'язане з приватизацією власності, демонополізацією, законодавчим закріпленням рівності всіх організаційно-правових форм підприємницької діяльності;

– політичні передумови, які полягають у створенні в країні сприятливого політичного клімату для підприємництва, забезпеченні дієвості реалізації закріплених у

законодавстві прав, здійсненні послідовної економічної політики. Така політика має надати всім господарюючим суб'єктам гарантії збереження їхньої власності, виключення можливостей націоналізації, експропріації, рейдерства. Владні структури мають захищати всі види власності, у тому числі інтелектуальну (винаходи, новаторство, нові методи організації), а також створювати сприятливий підприємницький клімат завдяки відповідній податковій, кредитній, митній політиці тощо.

– психологічні передумови, які полягають у позитивній суспільній думці стосовно підприємницької діяльності, розвитком неформальних зв'язків, відсутністю корупції.

Розвиток аграрного підприємництва залежить від дії факторів, здатних його активізувати. Ці фактори можна виокремити у три групи:

1. Внутрішні фактори, що перебувають під прямим впливом підприємця. До них належать форми і методи управління підприємством, спосіб організації виробництва, кількість і якість наявних ресурсів.

2. Міжгалузеві фактори, пов'язані з розвитком інтеграційних процесів у системі АПК. Вони характеризують ефективність взаємодії підприємств в процесі виробництва, переробки, постачання та сервісу, торгівлі сільськогосподарської продукції.

3. Зовнішні чинники: державне регулювання економіки в цілому і, зокрема, сільського господарства. Воно покликане не тільки сприяти вирішенню проблем і протиріч, що виникають у процесі розвитку аграрного підприємництва, а й цілеспрямовано регулювати цей процес.

Системний вплив цих факторів зумовлює ефективність аграрного підприємництва в країні. Реформування аграрної сфери повинно включати комплексний вплив на всі групи факторів. Вивчення і систематизація факторів активізації аграрного підприємництва дозволяє виявити невикористані резерви підвищення його ефективності.

Пошук шляхів активізації підприємницької діяльності в аграрній сфері тісно пов'язаний з визначенням особливостей цього виду підприємницької діяльності. Вивчення досвіду розвинених країн і особливостей розвитку вітчизняного аграрного підприємництва дозволило виокремити такі його специфічні риси:

1. Тісна залежність результативності і розвитку аграрного підприємництва від ефективності функціонування ринку землі. Однак досягти цього можна лише за умови послідовної і дієвої державної політики, направленої на збереження цільового використання земель, підтримку недоторканості права власності, розробку дієвого механізму вирішення земельних спорів тощо.

2. Необхідність поєднання різних за розміром та організаційно-правовими формами підприємств і забезпечення рівності їх прав. Це можуть бути великі, середні й малі агрокомбінати, агрофірми, кооперативи, селянські (фермерські) господарства, особисті підсобні господарства громадян, агроцехи промислових підприємств, агродільниці міських жителів, кооперативи. Відмінність у розмірах господарських одиниць в аграрному секторі зумовлена двома важливими природними чинниками: нерівномірним територіальним розселенням людей, що склалось історично, і різною характеристикою агропотенціалу земель [5].

3. Умови аграрного ринку наближені до умов досконалої конкуренції при низькій еластичності попиту. Це обумовлює низьку прибутковість галузі. Разом з тим, галузь є соціально важливою, оскільки не лише обумовлює умови життя сільського населення, а й створює основу для продовольчої безпеки країни. Тому галузь потребує державної підтримки як прямими, так і непрямыми методами.

4. Полігалузева інтеграція, як результат інтеграційних і диверсифікаційних процесів. Інтеграція проявляється у посиленні взаємодії між виробниками сільського господарства, промисловості, торгівлі, фінансової та виробничої інфраструктури, несільськогосподарських сфер діяльності. Диверсифікація пов'язана з освоєнням суміжних виробництв (альтернативних видів енергії, «зеленого туризму» тощо).

5. Посилення тенденції до корпоратизації та капіталізації аграрного виробництва на основі концентрації сільськогосподарських угідь і залучення промислових капіталів та створення холдингів.

6. В АПК свою специфіку має інноваційний процес. Інновації допомагають знизити ціни, поліпшити якість і підвищити конкурентоспроможність галузі, поліпшити екологічну складову сільськогосподарської діяльності та підвищити аграрний ресурсний потенціал. Інноваційний розвиток у цій сфері діяльності, крім традиційних виробничо-технологічного та організаційно-управлінського напрямів, повинен охоплювати також такі види інновацій, як селекційно-генетичні та екологічні. У такому контексті основними завданнями інноваційного розвитку вітчизняної агросфери є її техніко-технологічна модернізація, забезпечення ресурсозбереження в галузі, підвищення якісних характеристик виробленої продукції, поліпшення екологічної складової сільськогосподарського розвитку [7, 28].

7. Формування соціоекономічного підходу до розвитку аграрного підприємництва, що полягає у формуванні умов для стабільного економічного зростання, розвитку сільських громад і навколишнього природного середовища [6, 76]. Такий підхід повинен, на нашу думку, ставати домінуючим, оскільки саме за таких умов можливо здійснювати цілеспрямований вплив держави на досягнення рівномірності регіонального розвитку, розвитку людських ресурсів, збереження природних ресурсів і біорізноманіття тощо.

Висновки. В умовах ринкових перетворень розвиток агробізнесу може стати важливим фактором економічного зростання і вирішення гострих соціальних проблем в країні. Подальше реформування економіки України на перший план висуває підвищення ефективності господарювання підприємств аграрного сектору за рахунок інституційних перетворень, здійснення ринкового обороту земель, кооперації та інтеграції, розвитку ринкової інфраструктури, модернізації внутрішньогосподарських відносин суб'єктів аграрного підприємництва та впровадженні інновацій. Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням практичних рекомендацій у сфері управління агробізнесом в умовах, що характеризуються складністю, нестабільністю зовнішнього і внутрішнього середовища.

Список використаної літератури

1. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу [Електронний ресурс] / І. А. Абрамович // Ефективна економіка. – 2011. – №12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=907>
2. Губені Ю. Е. Підприємництво: навч. посіб. / Ю. Е. Губені. – Львів: НВФ Українські технології, 2012. – 572 с.
3. Гуторов А.О. Корпоратизація сільського господарства в Україні / А.О. Гуторов // Економіка і прогнозування. – 2012. – №4. – С. 82-92.
4. Єрмаков О.Ю. Підприємництво в аграрних формуваннях: навч.-метод. Пос. для студ. аграрних вузів. – К.: НУБіПУ, 2008. – 271 с.
5. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу [Електронний ресурс] / За ред. М. М. Ільчука. – К.: Вища освіта, 2002. – 398 с. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/35050/>
6. Попова О. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку / О. Попова // Економіка України. – 2012. – №5. – С. 73-83.

7. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора України: теоретико-методологічний аспект // Економіка України. – 2012. – №1. – С. 27-35.
8. Davis J.H., Goldberg R.A. Concept of Agribusiness. – Boston, 1957. – 56 p.

Одержано редакцією 08.02.2015
Прийнято до публікації 19.02.2015

Аннотация. Дудник О. С. *Суть и условия развития предпринимательства в аграрной сфере.* Уточнена суцність аграрного предпринимательства как формы предпринимательской деятельности. Исследованы особенности проявления системных закономерностей в агробизнесе. Рассмотрены основные предпосылки развития аграрного предпринимательства в стране. Указано, что развитие аграрного предпринимательства зависит от системного действия внутренних, межотраслевых и внешних факторов. Рассмотрены условия развития аграрного предпринимательства на современном этапе. Доказано, что развитие предпринимательства должно базироваться на программах, имеющих социоэкономическую направленность. Разработка таких программ обуславливает необходимость формирования модели, позволяющей учесть влияние основных параметров хозяйственной деятельности на социально-экономическую эффективность.

Ключевые слова: аграрное предпринимательство, агробизнес, аграрный сектор, предпосылки, факторы, интеграция, диверсификация, агропромышленный комплекс.

Annotation. Dudnik O.S. *The essence and conditions of business development in the agricultural sector.* The essence of entrepreneurship as a form of agricultural entrepreneurship is specified. The peculiarities of manifestation of systemic laws in agribusiness are investigated. Basic pre-conditions of development of agrarian enterprise in a country are considered. It is indicated that development of agrarian enterprise depends on the system action of internal, inter-branch and external factors. The terms of development of agrarian enterprise on the modern stage are considered. It is well-proven that development of enterprise must be based on the programs having a socioeconomic orientation. Such program development stipulates the necessity of forming of model allowing taking into account influence of basic parameters of economic activity on socio-economic efficiency.

Keywords: agrarian business, agribusiness, agricultural sector, conditions, factors, integration, diversification, agriculture.